

Prace Korpusu Inżynierów Koronnych 1775-1795, część I

Inżynierowie wojskowi

Korpus Inżynierów Koronnych utworzono na mocy ustawy sejmowej z 1775 r. jako jednostkę wchodzącą w skład Korpusu Artylerii Koronnej. Jego zadania w zakresie kartografii znacznie wykraczały poza sporządzanie map i planów twierdz.

Henryk Bartoszewicz

Szefem Korpusu Inżynierów Koronnych z urzędu został dowódca Korpusu Artylerii Koronnej generał Alojzy Brühl. Pierwszym komendantem mianowano ppłk. Jana Chrzyciela Kleina. Oficerami korpusu w początkowym okresie byli: kapitanowie Jan Marks i Jakub de Sévigny oraz porucznik Jan Mehler, podoficerami zaś m.in. Jan Gawłowski i Józef Hiż, którzy wkrótce zostali oficerami.

Zadania Korpusu Inżynierów Koronnych określono w opracowanym w 1774 r. przez generała Brühla regulaminie artylerii. Sprecyzowano tam także kompetencje i zakres prac komendanta, oficerów i podoficerów. Korpusowi powierzono prace fortyfikacyjne i budowlane w twierdzach oraz prowadzenie robót drogowych, zabezpieczania mostów i grobli. W czasie wojny formacja ta miała zajmować się planowaniem i nadzorowaniem działań oblężniczych i fortyfikacyjnych. Od komendanta i oficerów wymagano rozległej wiedzy w zakresie projektowania i wznoszenia budowli wojskowych. Do obowiązków komendanta należało szkolenie podwładnych, gromadzenie map i planów twierdz oraz

prowadzenie archiwum jednostki. Ponadto miał on przygotowywać projekty prac fortyfikacyjnych i budowlanych w twierdzach.

Początek działalności Korpusu Inżynierów Koronnych zbiegł się w czasie z rozpoczęciem demarkacji granic państwa polskiego po I rozbiore. Do wytyczania granic w terenie oraz ich kartowania zaangażowano trzech najbardziej doświadczonych inżynierów wojskowych: komendanta tej formacji ppłk. Kleina oraz kpt. Marksa i por. Gawłowskiego. Klein i Marks prace pomiarowe w terenie realizowali od września 1776 r. do lipca 1777 r. Gawłowski brał udział w pracach komisji granicznej w Wielkopolsce w latach 1782-1788. W demarkacji granicy Rzeczypospolitej z Rosją i Austrią uczestniczył chorąży Karol Sierakowski z Korpusu Kadetów, przyszły komendant Korpusu Inżynierów Koronnych.

W 1784 r. postanowiono dokonać rozdzielenia map królewskich od map Departamentu Interesów Cudzoziemskich i Stanisław August zarządził sporządzenie kopii wszystkich map granicznych, które miały wzbogacić królewski Zbiór Geograficzny. Z Korpusu Inżynierów Koronnych kopiowaniem map zajmowali się: Krzysztof Hauffe, Józef Hurtig, Michał

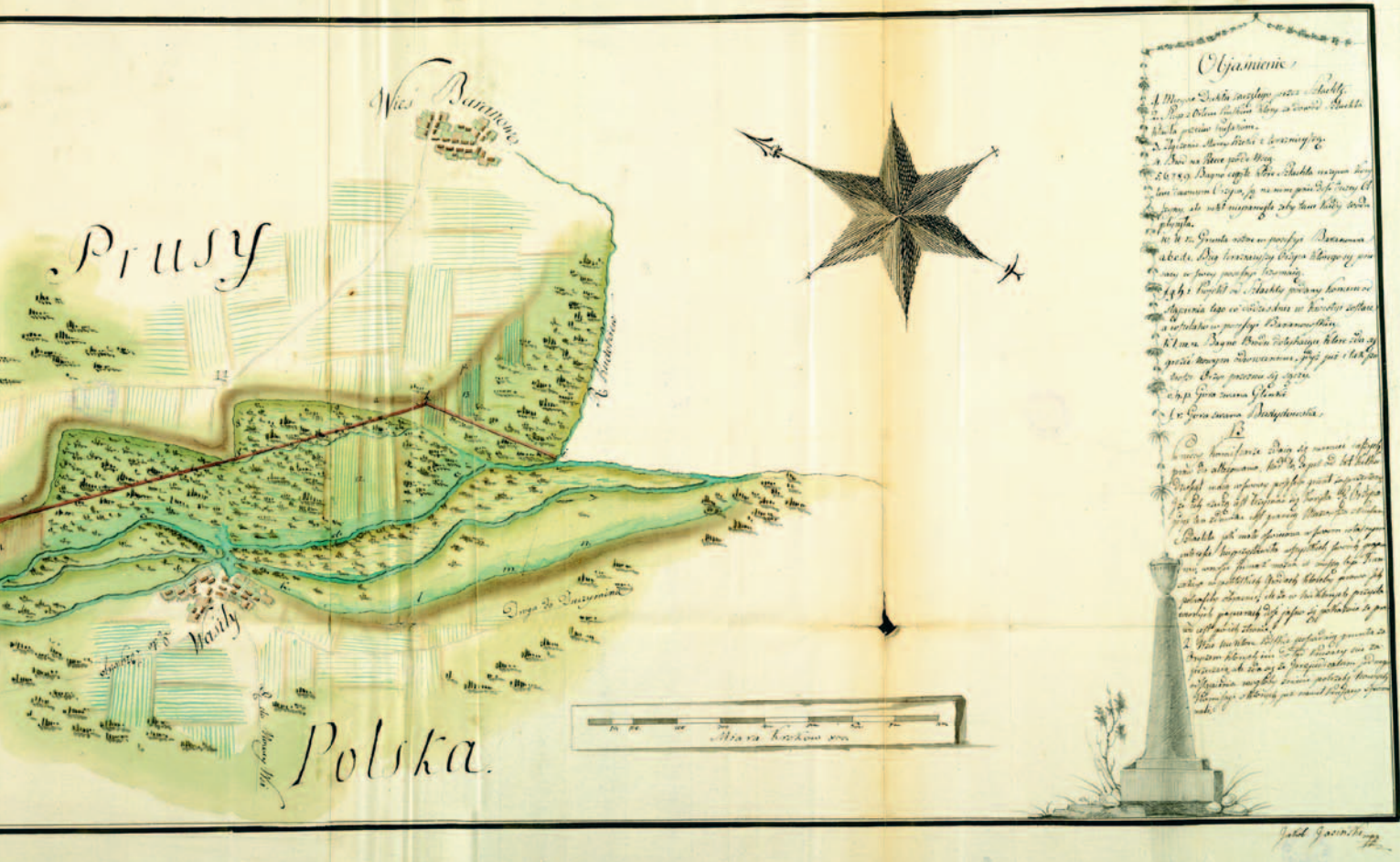

1. Mapa sporu granicznego między polską wsią Wasify i pruską wsią Baraniewo, 1788 r., Jakub Jasiński, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Królestwa Polskiego, 54, k. 326

Kado, Jan Mehler, Jan Sielanka i August Torri. Całością prac kierował Karol Sierakowski (wówczas już w stopniu majora).

Nie jesteśmy w stanie ustalić dokładnej liczby map delimitacyjnych i demarkacyjnych granic Polski sporządzonych po I rozbiore. Spośród zachowanych map granicznych państwa polskiego wykonanych w latach 1774-1788 prawie wszystkie znajdują się w zasobie kartograficznym Archiwum Głównego Akt Dawnych i stanowią 75 jednostek inwentarzowych. Zachowała się także część kopii map delimitacyjnych i demarkacyjnych wykonanych dla ostatniego króla Polski. W przechowywanym w AGAD Zbiorze Geograficznym Stanisława Augusta znajduje się 70 osiemnastowiecznych map granicznych, z których 56 to kopie map delimitacyjnych i demarkacyjnych sporządzonych po I rozbiore Polski.

Ponadto w zbiorach kartograficznych Biblioteki Narodowej w Warszawie przechowywana jest mapa graniczna autorstwa Sierakowskiego opatrzona tytułem *Planta Części Rzeki Dzwiny rozgraniczającej Królestwo Polskie z Rosyją* powstała między 1778 a 1783 r. w skali około 1:130 000. Nie jest ona jednak urzędową mapą demarkacyjną, tylko jej kopią (Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Kartograficznych /dalej: ZZK/ 2793).

Wśród znajdujących się w zasobie AGAD 25 kartografików granicy Polski z Prusami po I rozbiore Rzeczypospolitej z lat 1774-1788 jest 8 map przedstawiających tereny zajęte przez Prusy przed rozpoczęciem wytyczania granicy, 6 map demarkacyjnych oraz 11 map prywatnych sporów granicznych. Dwie z map demarkacyjnych sporządzono po wytyczeniu granicy przez komisarzy obu stron według konwencji z 22 sierpnia 1776 r. Obejmują one ten sam odcinek linii granicznej od Nowej Marchii do Wisły. Obie wykonał komendant Korpusu Inżynierów Koronnych ppłk Klein w skali około 1:60 000.

Kolejne cztery mapy powstały po demarkacji przeprowadzonej zgodnie z nową konwencją polsko-pruską zawartą 17 lipca 1777 r. w związku ze sporami przy dalszym wytyczeniu granicy. Obejmują one ten sam odcinek linii granicznej, ustalonej nową konwencją, biegnący od Wisły do Wielkiego Łęcka. Wykreślone zostały w 1777 r. Dwie z nich w skali około 1:60 000 sporządził ppłk Klein.

Oprócz map delimitacyjnych i demarkacyjnych zachowały się kartografika dotyczące rewizji tych granic. W gronie autorów map sporządzonych przez polsko-pruskie komisje mieszane, które spisywały kontrowersje i rewidowały odcinki granicy wielkopolsko-śląskiej i wielkopolsko-brandenburskiej, byli por. Gawłowski i kpt. Marks. Dwie mapy wykonano w 1782 r. (współautorem jednej z nich był Marks). Sześć map dotyczących

kompleksów dóbr na Śląsku sporządzono w latach 1782-1783, a ich współautorem był por. Gawłowski.

Ponadto w AGAD w zbiorze Archiwum Królestwa Polskiego znajdują się 3 mapy dotyczące sporu granicznego między polską wsią Wasiły i wsią pruską Baraniewo. Jedną z nich sporządził inżynier wojskowy i poeta kpt. Jakub Jasiński, od 1789 r. dowódca Korpusu Inżynierów Wielkiego Księstwa Litewskiego, generał i działacz doby powstania kościuszkowskiego (Archiwum Główne Akt Dawnych /dalej: AGAD/, Archiwum Królestwa Polskiego, 54, k. 326 – ryc. 1).

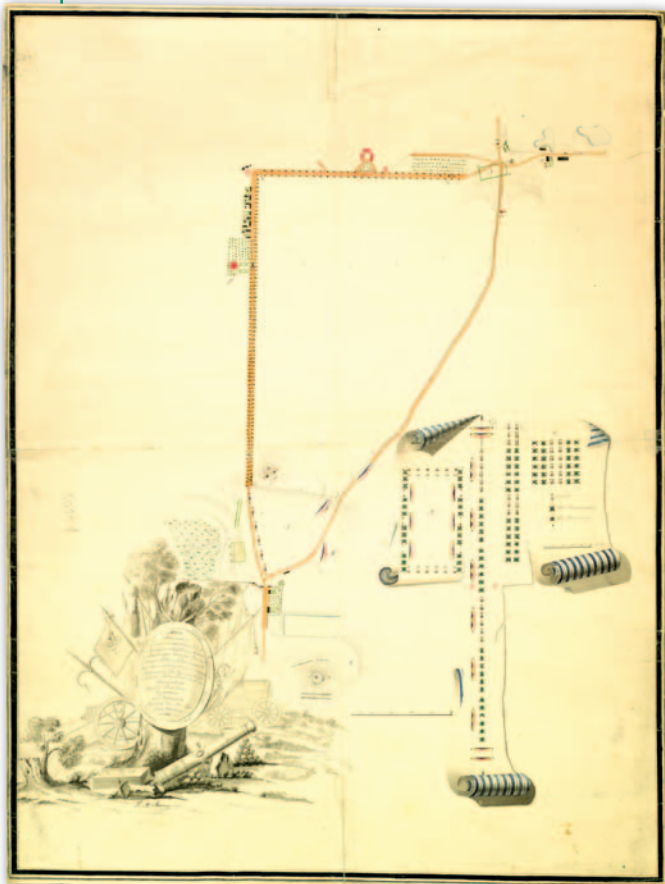
W Korpusie Inżynierów Koronnych w gronie autorów kopii map demarkacyjnych granicy z Rosją byli: por. Mehler oraz podoficerowie Józef Hurtig i Michał Kado, którzy razem z ppor. Mikołajem Spensbergerem Wiarogórskim i podoficerem Karolem Toepferem z Korpusu Artylerii sporządzili w 1784 r. kopię 16-arkuszowej mapy granicy od Kryłowa do Łojowa. Mehler uczestniczył także w kopiowaniu map demarkacyjnych granicy z Austrią. W 1784 r. wykonał on dwie kopie mapy granicy polsko-austriackiej od granicy ze Śląskiem do Chocimia. Zachowały się także sporządzone w 1784 r. dwie kopie mapy delimitacyjnej granicy z Austrią z 1774 r. oraz jej oryginał wykonany przez Karola Perthéesa. Autorem obydwu kopii jest podoficer Korpusu Inżynierów Koronnych Jan Sielanka.

W kopiowaniu map granicy z Prusami brali udział dwaj podoficerowie: Jan Krzysztof Hauffe i August Torri. Na kopiach map delimitacyjnych i demarkacyjnych widnieje podpis mjr. Sielankowskiego oraz dopiski świadczące o jego funkcji poświadczającego zgodność kopii z oryginałem, między innymi „*concordat cum originali*” lub „*zgadza się z oryginałem*”.

Wszyscy oficerowie i podoficerowie korpusu uczestniczący w demarkacji granic Rzeczypospolitej oraz w kopiowaniu map granicznych dla króla Stanisława Augusta otrzymali w ciągu kilku, najpóźniej kilkunastu miesięcy od zakończenia tych prac awans na wyższy stopień. Dowódca korpusu ppłk Klein we wrześniu 1789 r. został przedstawiony do awansu na stopień pułkownika. Porucznicy Mehler i Gawłowski w 1789 r. otrzymali rangę kapitana. Podoficerowie Hauffe, Hurtig, Kado, Sielanka i Torri awansowali na podporuczników. Awansu nie otrzymał jedynie kpt. Marks, który wcześniej – ze względu na niskie uposażenie w Korpusie – przeniósł się z Warszawy do Wielkopolski, gdzie jego dochody jako geometry był wyższe.

Zaangażowanie wielu oficerów i podoficerów Korpusu Inżynierów Koronnych w sporządzanie map granicznych nie oznaczało całkowitego wyłączenia tej formacji z udziału w działalności armii. W pierwszym okresie istnienia korpusu do 1788 r. część ka-

2. Plan manewrów przeprowadzonych 30 lipca 1785 r. między Powązkami a rogatkami pod dowództwem gen. Alojzego Brühla, 1785 r., Fryderyk Auvray, AGAD, Zbiór Geograficzny Stanisława Augusta, 501-1

dry oficerskiej była oddelegowana do twierdzy. W tym czasie największą inwestycją w tym zakresie – zrealizowaną w latach 1782-1783 – były koszarzy w Kamieńcu Podolskim, które powstały według projektu i pod nadzorem mjr. Stanisława Zawadzkiego. Nie wiemy, czy w związku z nią wykonano jakiegokolwiek kartografika. Zachowały się natomiast rysunki architektoniczne koszar przechowywane w Gabinetie Rycin BUW (Zb. król, 203, 205, 207, 208).

Korpus mimo szczupłości kadr w okresie do 1788 r. uczestniczył także w manewrach wojskowych, przygotowując mapy terenów, na których prowadzono ćwiczenia. Wśród map i planów wojskowych Zbioru Geograficznego Stanisława Augusta znajduje się plan manewrów przeprowadzonych 30 lipca 1785 r. między Powązkami a rogatkami, pod dowództwem generała Brühla. Jego autorem był sierżant Fryderyk Auvray, który służbę w Korpusie Inżynierów Koronnych rozpoczął 28 kwietnia 1785 r. Był on dla tej formacji cennym nabytkiem, ponieważ wcześniej służył w korpusie inżynierów saskich, a więc posiadał już pewne doświadczenie w prowadzeniu prac inżynierskich, m.in. w sporządzaniu map

(AGAD, Zbiór Geograficzny Stanisława Augusta, 501-1 – ryc. 2).

Zakończenie kartowania granic Polski po I rozbiore i sporządzania kopii map demarkacyjnych przypadło na okres podjęcia przez sejm czteroletni reform Rzeczypospolitej. Jedną z dziedzin, którą postanowiono zreformować, było wojsko. W wyniku przyjęcia przez sejm projektu aukcji wojska do 100 tysięcy dokonano także rozbudowy wojsk inżynierskich. Mocą ustawy sejmowej w 1789 r. powołano oddzielne korpusy inżynierów koronnych i litewskich. W tym samym roku zostały utworzone szkoły inżynierii i artylerii w Koronie i na Litwie.

Korpus Inżynierów Koronnych miał się składać z komendanta, 18 oficerów i 75 żołnierzy niższych rang. Organizatorem tej formacji był przeniesiony do niej 19 września 1789 r. z Korpusu Kadetów doświadczony geometra i kartograf wojskowy ppłk Karol Sierakowski, który po śmierci ppłk. Kleina, 19 listopada został mianowany pułkownikiem i komendantem wojsk inżynierskich. Zastępcą komendanta korpusu został ceniony architekt i zdolny inżynier wojskowy ppłk Stanisław Zawadzki, od 1777 r. architekt wojsk koronnych. W skład korpusu w 1790 r. wchodził ponadto następujący oficerowie: kapitanowie Jan Gawłowski, Józef Hiż, Jan Albert Mehler, Jan Potocki, porucznicy Jan Krzysztof Hauffe, Mikołaj Kubicki, Fryderyk Auvray, Franciszek Podowski, podporucznicy Jan Baptysta Amira, Karol Polewski i Antoni Sałacki.

Nowy komendant w krótkim czasie powiększył liczebnie i zreorganizował Korpus Inżynierów Koronnych. 1 grudnia 1789 r., czyli po objęciu kierownictwa korpusu przez płk. Sierakowskiego, formacja ta składała się z 12 osób, a pod koniec kwietnia 1791 r. – już z 94. Sierakowski opracował także projekt działalności kierowanej przez niego formacji. Do najważniejszych i najpilniejszych zadań zaliczał sporządzanie map

„militarnych”. Uważał on, że nad opracowaniem map wojskowych w Koronie powinno przez 20 lat pracować 50 inżynierów wojskowych. Kolejne powiększenie stanu liczebnego Korpusu Inżynierów Koronnych uzasadniał także koniecznością posiadania przez Rzeczpospolitą silnych twierdz odpowiadających wymaganiom sztuki wojennej. Jego zdaniem spośród istniejących budowli fortecznych w Polsce tylko Kamieniec Podolski częściowo spełniał te warunki.

Plany nowego komendanta korpusu dotyczące rozwoju liczebnego kadr, prowadzenia prac kartograficznych, unowocześniania istniejących i budowy nowych twierdz z wielu względów okazały się niemożliwe do zrealizowania. W okresie pięciu lat, licząc od momentu objęcia dowództwa przez Sierakowskiego do upadku powstania kościuszkowskiego, Korpus Inżynierów Koronnych był kilkakrotnie reorganizowany, zmienił się także jego skład liczebny i warunki działania. W tym czasie formacja najpierw uczestniczyła w wojnie polsko-rosyjskiej 1792 r., a następnie w powstaniu kościuszkowskim.

W okresie pokoju, mimo zwiększenia stanu liczebnego korpusu i wysłania jej oficerów do pracy w twierdzach w Kamieńcu Podolskim, Krakowie i Częstochowie, w dalszym ciągu część kadr realizowała zadania, które miały charakter cywilny. Po 1789 r. oficerowie i podoficerowie kontynuowali prace dla potrzeb komisji skarbowych rozpoczęte w 1786 r. W latach 1791-1792 korpus przeprowadził jedno z największych prac pomiarowych dotyczących dóbr skarbowych. Na podstawie umowy zawartej 14 maja 1791 r. z polecenia Komisji Wojskowej przez płk. Sierakowskiego z Komisją Skarbu Koronnego dokonano pomiaru i skartowania wsi stanowiących wcześniej własność biskupstwa krakowskiego. Spośród kartografików wówczas sporządzonych zachowało się pięć map, które znajdują się w zasobie AGAD. Zostały one wykonane w skali około 1:6000. Tylko na jednej z nich znajduje się podpis autora – ppor. Augusta Torriego (AGAD, Komisje Skarbowe, 376-11, ark. 1 – ryc. 3). Autorami pozostałych czterech map byli – według zapisu w ich tytułach – „wykomenderowani od Korpusu Inżynierów Wojska Koronnego”. Wysokie kwalifikacje zawodowe autorów zadecydowały o znakomitym poziomie wykonania i dużym stopniu dokładności tych map.

dr Henryk Bartoszewicz

Literatura w drugiej części artykułu

